

СТАТТІ

УДК 903.4.01(282.247.2)“637/638.3”

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПІЗНЬОБРОНЗОВОЇ І РАННЬОЗАЛІЗНОЇ ДОБИ ВЕРХНЬОГО ПОБУЖЖЯ*

Ельжбета Малгожата КЛОСІНЬСКА

*Люблінський університет імені Марії Кюрі-Скłodовської,
пл. М. Кюрі-Скłodовської, 4а, Люблін, 20–031, Польща
e-mail: e-klosinska@o2.pl*

Проаналізовано матеріали пізньобронзової і ранньозалізної доби із басейну верхньої течії Західного Бугу, які переважно не опубліковані і не відомі широкому загалу дослідників. Частину цих матеріалів виявив Я. Домбровський у 1967 р., коли він працював в археологічних установах Львова, решта – це знахідки, що з'явилися останнім часом на антикварному ринку Любліна. На підставі цих матеріалів, а також публікацій охарактеризовано культурні зв'язки та пов'язані з ними проблеми генезису і хронології, походження археологічних джерел цих періодів на території Верхнього Побужжя. Чітко простежується поділ пам'яток за культурною належністю – в епоху бронзи околиці Володимира-Волинського, Сокаля та Жовкви займало населення лужицької культури, а околиці Буська та Золочева – висоцької. У ранньозалізний час ця територія була заселена населенням лежницької і черепино-лагодівської груп.

Ключові слова: Верхнє Побужжя, доба бронзи, ранньозалізний вік, висоцька культура, лужицька культура, лежницька група, черепино-лагодівська група, культурні зв'язки, поселення, могильники.

Культурні зв'язки та пов'язані з ними проблеми генезису і хронології, а також походження археологічних джерел на території Верхнього Побужжя неодноразово розглядали різні дослідники. Серед польських науковців, насамперед потрібно згадати праці Т. Сулімірського [Sulimirski, 1931], К. Журовського [Żurowski, 1949], Я. Домбровського [Домбровский, 1970; Dąbrowski, 1972] і М. Гедля [Gedl, 2004, s. 83, 84], а серед українських – Л. Крушельницької [Крушельницька, 1965; 1971; 1972; 1976; 1985], М. Бандрівського [Бандрівський, 2003; 2006; Бандрівський, Крушельницька, 1998] та Д. Павліва [Павлів, 1993а; 1993б, 2006]. У своїх роботах я також приділяла увагу проблемам, пов'язаним з південно-східним порубіжжям Люблінщини та Західної України в епоху бронзи та ранньозалізний час [Kłosinska, 2005; 2007a]. У цій статті я не повертатимусь до окреслених питань і не аналізуватиму праці вищезазначених авторів, натомість хочу презентувати нові або невідомі ширшому загалу матеріали та зосередити увагу на проблемах,

8 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
що з ними пов'язані. Частину цих матеріалів виявив Я. Домбровський у 1967 р., коли він опрацьовував колекції в археологічних установах Львова, інші знахідки, привезені громадянами України на продаж, з'явилися на антикварному ринку Любліна.

Представлені матеріали походять з української частини басейну Західного Бугу та датуються широким хронологічним діапазоном – від епохи пізньої бронзи до ранньозалізного часу включно. На цій території, користуючись спеціалізованою літературою, мені вдалося виділити 70 пам'яток. На жаль, не знаю, чи ця кількість відповідає актуальному станові досліджень. Безперечно, більшою інформацією щодо кількості поселень безсумнівно володіють українські колеги, тому не вважаю за доцільне подавати карту пам'яток. Натомість поданий нижче каталог створено переважно на основі доступних мені публікацій. Чітко простежується регіональний розподіл поселень за культурною належністю. Зокрема, в епоху бронзи околиці Володимира-Волинського, Сокаля та Жовкви займало населення лужицької культури, а околиці Буська та Золочева – висоцької. У ранньозалізний час цю територію заселяли племена лежницької або черепино-лагодівської груп (в околицях Львова).

Окрім поселень, культурна належність яких була виділена на основі характерних особливостей кераміки чи поховального обряду, в цьому регіоні трапляються численні бронзові вироби зазвичай як окремі знахідки, рідше – у комплексах. Свого часу їх досить детально описав К. Журовський [Żurowski, 1949], насамперед, це були різні форми знарядь та зброї. Можна припустити, що ці предмети використовувало місцеве населення вищезазначених культурних угруповань, або вони були власністю подорожуючих купців/ремісників. Однією з найцікавіших знахідок є скарб з Крехова (рис. 1), складові елементи якого (сокири, серпи, долота) вказують на зв'язок із закарпатськими осередками оброблення бронзи та горизонтами Kurd і Gyermely [див.: Mozsolics, 1985, taf. 276], що відповідають пізній фазі епохи середньої бронзи (HaA1) та ранній фазі пізньобронзового часу (HaA2) [Kobal', 2000, abb. 1]. З того ж металургійного центру походить сокира-кельт з дзьобоподібним виступом зі Золочева (рис. 2, 4). Походження такого виробу безсумнівно можна пов'язати із східнокарпатським регіоном, зрештою аналогічні знахідки також називаються "східнокарпатськими сокирками" [див.: Kuśnierz, 1998, s. 11; Novotná, 1970a, s. 73]. Вони відомі не лише в угорсько-трансільванському регіоні [Kemenczei, 1984, taf. XXII, 3–5; CXIX, 1–7 та ін.; Mozsolics, 1985, taf. 191, 17–21; 196, 1; 250, 5–7; 263, 1–5 та ін.; Petrescu-Dîmbovița, 1977, taf. 127, 7; 145, 5], а й на території західної і центральної Словаччини [Novotná, 1970a, taf. 31, 545, 547, 550, 553, 555, 556], а також у Закарпатті та Верхньому Подністер'ї [Żurowski, 1949, s. 177, 178, tabl. I–V; Kobal', 2000, taf. 14A, 30–32 та ін.]. Ці вироби датовані періодом BrD–HaB1 [Blažer, 1999, s. 28], а на їхнє місцеве (надністерське) виробництво вказують виявлені ливарні форми-тиглі [див.: Крушельницька, 1985, рис. 13, 23].

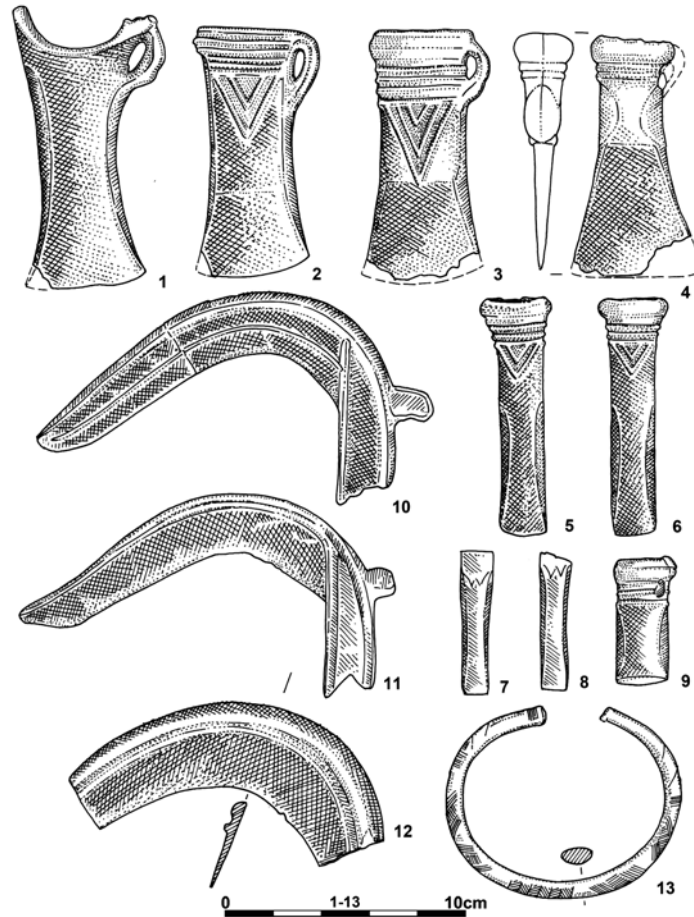

Рис. 1. Скарб бронзових речей. Крехів. За К. Żurowski (1949); перемалювала Т. Демідзюк.

Fig. 1. Treasure bronze items. Krehiv. By K. Żurowski (1949); redrawn by T. Demidziuk.

Приземиста сокирка з рельєфним орнаментом на зовнішній поверхні походить з Великих Грибовичів, що біля Львова (рис. 2, 5) та має численні аналогії з теренів Верхнього Подністер'я, які описав К. Журовський, згадуючи також про аналогічні знахідки в Румунії, Угорщині, датуючи їх V періодом епохи бронзи, можливо навіть його пізньою фазою [Żurowski, 1949, s. 178–179, tabl. VI, 5, 6; VII]. У найновішому опрацюванні скарбів з території Закарпаття таке датування було підтвержене – сокирки належать до періоду HaB2 і виявлені серед речей у скарбах так званої серії Olešnik I [Kobaľ, 2000, taf. 79C; 88, 17–20].

До трансільванських виробів, натомість, відносять маленьку сокирку з Дідилова (див. рис. 2, 3). Аналогічні сокирки трансільванського типу відомі не

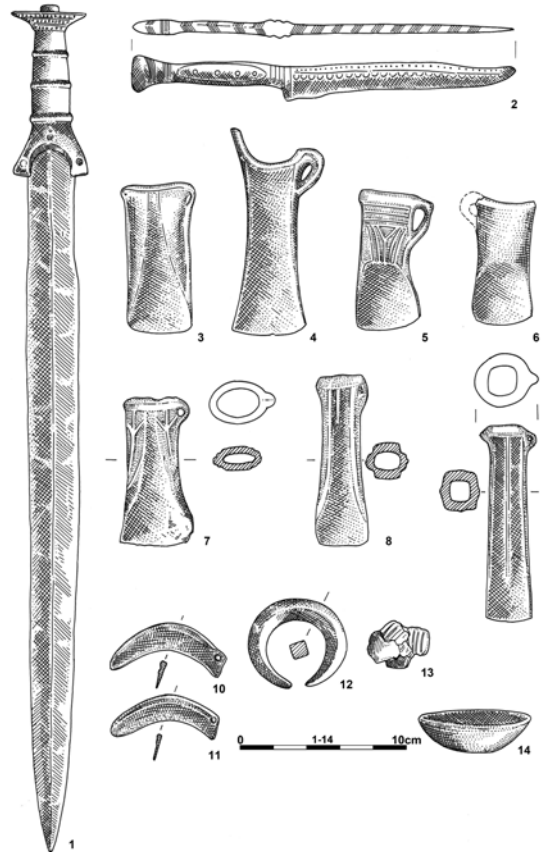

Рис. 2. Металеві та глиняні предмети з Верхнього Побужжя: 1 – Карів, бронзовий меч; 2 – Борщовичі, бронзовий ніж; 3 – Дідилів, бронзова сокира; 4 – Золочів, бронзова сокира; 5 – Великі Грибовичі, бронзова сокира; 6 – Жовква, бронзова сокира; 7 – Побужжани, бронзова сокира; 8 – Бендюга (Поториця), бронзова сокира; 9 – Сілець, бронзова сокира; 10–14 – Угнів (околиця), скарб: бронзові сокири (10, 11), бронзовий браслет (12), розплавлений бронзовий браслет (13), реконструйована посудина (миска) (14). За К. Журовським та неопублікованими рисунками Я. Домбровського і Е. Клосіньської; перемалювала Т. Демідзюк.

Fig. 2. Artifacts of metal and clay from Upper Buh area: 1 – Kariv, bronze sword; 2 – Borshchovychi, bronze knife; 3 – Didyliv, bronze axe; 4 – Zolochiv, bronze axe; 5 – Velyki Hrybovychi, bronze axe; 6 – Zhovkva, bronze axe; 7 – Pobuzhany, bronze axe; 8 – Bendiuga (Potorytsia), bronze axe; 9 – Silets', bronze axe; 10–14 – Ugniv (environs), treasure: bronze axes (10, 11), bronze wristband (12), remelted bronze wristband (13), reconstructed bowl (14). By K. Żurowski and by unpublished drawings of J. Dąbrowski, E. Kłosińska; redrawn by T. Demidziuk.

тільки на території Трансільванії, де був металургійний центр їхнього виробництва [Rusu, 1966, s. 28; Novotná, 1970a, s. 72], але й у північній Угорщині, Закарпатті, Словаччині, південній Моравії та центрально-західній

ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15 11
Німеччині [Novotná, 1970a, s. 71, 72, taf. 26, 463; Kibbert, 1984, s. 122, 123, taf. 43, 558, 560; Salaš, 2005, s. 37, 139n, 333, 342, tabl. 144, 21]. У Карпатській улоговині вони датовані періодом середньої бронзи, що відповідає виділенням там горизонтів бронзових скарбів Uriu (Aranyos, Kriva, Buzica, Drslavice-Ořechov) (друга половина фази BrD) та Kisapáti (Kurd, Lazy, Martinček-Bodrog, Mušov 2) (HaA1). На теренах північної Моравії такі вироби трапляються поодинокими екземплярами в скарбах лужицької культури, синхронізованих із горизонтом Lešany 2–Železné, датованим HaA2 [Salaš, 2005, s. 37, tabl. 306B, 1]. Потрібно також згадати про недавню знахідку подібної сокирки на Люблінщині [Kłosieńska, 2010, s. 243–244, рис. 1, 2; 4, 1a, 1b].

До трансільванських знахідок належить мала сокирка, оздоблена рельєфним орнаментом у вигляді “пташиних лапок” (див. рис. 2, 7), знайдена випадково в 2009 р. під час оранки в с. Побужани неподалік Буська. На сьогодні вона зберігається у приватній колекції. Це невелика, частково пошкоджена сокирка довжиною до 8,8 см, покрита шаром темно-зеленої патини. Цей унікальний виріб має прямий аналог в одному з румунських скарбів [Ciugudean, Luca, Georgescu, 2006, s. 36, pl. XVII, 2] та може датуватися в межах HaA, тобто другою половиною середньобронзового часу та першою половиною епохи пізньої бронзи. З того самого часу походить інша сокирка трансільванського типу, виявлена на поверхні знищеного могильника висоцької культури в Деревлянах [Пелецишин, Чайка, 1995, с. 121, рис. 3].

Маленькі сокирки-кельти, подібні до виробу з Жовкви (див. рис. 2, б), іноді називають “угорським типом”. Ці поодинокі знахідки на теренах Польщі та Словаччини датовані другою фазою HaB1 [Kuśnierz, 1998, s. 24–25].

Сокирка із Сільця Белзького з характерним “підпрямокутним” профілем, у перерізі квадратної форми (див. рис. 2, 9), належить до так званого армориканського типу. Це дає підстави припустити, що вона могла потрапити на територію Верхнього Побужжя з Північно-Західної Європи, де подібні сокирки датовані кінцем пізньобронзового – початком ранньозалізного часу [Kuśnierz, 1998, s. 79]. Знахідка з Бендюгів (Поториця) (див. рис. 2, 8) найімовірніше належить до “лужицьких речей”, представлених сокирками, які на польських теренах відносять до так званого типу Ковалевко, датованими пізньобронзовим часом (HaA2-HaB1) [Kuśnierz, 1998, s. 30].

До найбільш яскравих металевих знахідок з верхів’їв Західного Бугу безсумнівно потрібно віднести бронзовий меч з Карова (див. рис. 2, 1) та багато оздоблених ніж з Борщовичів (див. рис. 2, 2), що аналогічний до виробів типу Pfatten, знахідки яких сконцентровані, головню, в південній частині середньодунайського регіону, в альпійському регіоні та північній Італії. Такі вироби з теренів Польщі датовані добою пізньої бронзи [Gedl, 1984, s. 29]. Ніж з Борщовичів також подібний до однієї знахідки, що була виявлена в кремаційному похованні у Відні (Wien-Inzersdorf) та належить до пізнього

12 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15 періоду культури полів поховальних урн (HaA2) [Říhovský, 1972, s. 38, taf. 12, 130].

Бронзовий меч, виявлений у Карові (біля Рави-Руської), належить до ліптовського типу, поширеного в епоху бронзи на центральноєвропейських теренах [див.: Bukowski, 1998, s. 208–209; Fogel, 1979; Hrgala, 1954]. Його можна порівняти зі знахідками, виявленими на території Південної Німеччини, Австрії, Чехії, Словаччини та Угорщини, наприклад, з деякими малооздобленими мечами типу Schwaig, Illertissen або Liptau, що датовані фазами HaA1-HaA2 [Müller-Karpe, 1961, tabl. 9, 7, 9; 16, 1, 2; 17, 1]. Подібні мечі виявлено також у скарбах горизонту Kurd на території Угорщини [Kemenczei, 1984, s. 50, tabl. CXVIIIb, 2a; Mozsolics, 1985, tabl. 142; 143] та Словаччини [Novotná, 1970b, tabl. XXIV; XXX–XXXII; XXXVII]. Такий тип зброї у Польщі датований фазами BaD-HaA2 [Blajer, 2001, s. 125], а найближчою аналогією є меч з Дорогуська на Люблінщині [Banasiwicz, 1990]. Меч з Карова напевне є імпортом з-за Карпат або виготовлений ремісником, який прибув у Верхнє Побужжя з цього регіону. Видається, що він походить з металургійних центрів східної частини Карпатської улоговини, які, найправдоподібніше, належали населенню культури Гава (Гава-Голігради).

У 2008 р. в околицях Угнева виявлено цікавий скарб бронзових виробів. Це були два мініатюрні серпи, масивний браслет, виготовлений з квадратного в перетині дроту, та розплавлені шматки ще одного браслета (див. рис. 2, 10–13). Предмети були виявлені на шарі побитої кераміки, яка після реконструкції виявилася мискою (див. рис. 2, 14). Напевне, коли за допомогою металошукача було знайдено ці речі, то посудину просто розбили. Точно локалізувати місце знахідки скарбу не вдалося, встановлено лише, що його виявлено біля залізничної колії і те, що браслетів було більше (найправдоподібніше ще три, які вже на той момент були продані). Ці знахідки на сьогодні перебувають у приватній колекції.

Два мініатюрні серпи (див. рис. 2, 10–11) довжиною до 7 см, з гудзами, простою базою та поверхнею, що покрита несучільним шаром патини, яка погано збереглася. Подібні знаряддя за морфологічними ознаками належать до дуже однотипних виробів, тому у випадку виявлення поза контекстом аналізувати їх украй складно. Численні знахідки таких речей трапляються на великій території Центральної Європи, де вони побутували, головню, в епоху середньої бронзи та й у наступні періоди [Gedl, 1995, s. 21n, taf. 79; Blajer, 1999, s. 42, 43]. Варто зазначити, що серпи з гудзами були звичним і довготривалим явищем серед речей у скарбах Закарпаття, де часто вони були бруктом, призначеним для подальшого переплавлення [Kobal, 2000]. На території Західної України аналогічні предмети належать до культур Ноа, Гава-Голіади та висоцької [Крушельницька, 1985, рис. 10, 4, 5; 13, 22; 24, 3; 25, 12; Крушельницька, Філіпчук, 1993, рис. 70, 3–5]. На території південно-східної Люблінщини подібні знахідки походять з Губінка та Городка, а також невідомої

місцевості в цьому регіоні. Маленькі розміри та відсутність виразних слідів використання як знарядь праці дає змогу припустити їхнє застосування як еквіваленту обміну або джерела сировини, а зважаючи на свої невеликі розміри вони були ще й зручними для транспортування і зберігання.

Невеликий відкритий браслет, виготовлений з масивного, у перетині чотиригранної форми, прута з потоншеними, ледь загостреними кінцями (див. рис. 2, 12) та зовнішнім діаметром до 6 см, був покритий шаром світло-зеленої патини. Багато подібних виробів, що слугували прикрасами рук та ніг, виявлено на території Карпатської улоговини, де вони датовані, головню, періодом BrD-HaA1, що в угорсько-трансільванському регіоні відповідає горизонтам бронзових скарбів Ópályi-Aranyos-Kurd, або Ugiu/Domănești-Cincu/Suseni [Mozsolics, 1973, taf. 46, 20; 57, 16–18; 72, 21; 77, 7, 12, 13; 1985, taf. 194, 4–10; Petrescu-Dîmbovița, 1998, s. 126–127, taf. 106, 1419–1426]. Вони відомі, наприклад, у скарбах початкової фази культури Гава [Kemenczei, 1984, s. 74, taf. CLXVI, 17, 18; CLXVIII, 14, 15, 17; CLXXIIIa, 2; CLXXIIIc, 6, 7]. У період BrD-HaA2 ці прикраси особливо часто трапляються у комплексах скарбів на території Закарпаття [Kobaľ, 2000, s. 53, 55, taf. 30, 29–31, 40, 41; 35, 10, 11, 13; 39, 9 та ін.], де, разом з іншими бронзовими виробами з Карпатської улоговини, найімовірніше були предметами обміну та джерелом сировини. Як знахідки подібного типу вони виявлені у скарбах на території Українського Прикарпаття, в ареалі поширення культур так званого фракійського гальштату (датованих IV–V періодами епохи бронзи) [Sulimirski, 1930, s. 179, 182, 186–187, рис. 1, 4–6; Żurowski, 1949, s. 191, tabl. LXIV]. На думку дослідників, ці стандартні з огляду форми та ваги прикраси, які виготовляли у великих кількостях у Карпатській улоговині, могли бути гилями або елементами вагової системи в дунайсько-карпатсько-понтійському регіоні [Mozsolics, 1963, s. 68 та ін.].

Поламана та сплавлена між собою профільована бронзова тасьма (див. рис. 2, 13), правдоподібно, є знищеним браслетом манжетоподібної форми. Тасьмоподібні браслети/нараменники з орнаментом у вигляді паралельних борозенок та часто оздоблені насічками, з різнотипними завершеннями, поширені на значних територіях як в епоху бронзи, так і в ранньозалізний час. В епоху бронзи подібні знахідки зафіксовані в різних частинах Європи, вони датовані переважно найранішими періодами – BrB-HaA1 [Müller-Karpe, 1959, taf. 88, 24; 170F, 4, 5; Holste, 1962, taf. 38; 40; Richter, 1970, taf. 96, 366; Mozsolics, 1973, taf. 49, 8, 9; Beck, Biel, 1974, s. 201–202, abb. 8, 6, 7; 9A; 9C, 1; Kemenczei, 1984, taf. CLXVI, 31; Pászthory, 1985, taf. 195, 70; Weiss, 1995, s. 15, taf. 5, 1; Petrescu-Dîmbovița, 1998, taf. 158, 2255–2263; 159; 160; Aner, Kersten, Willroth, 2001, taf. 14ff; Salaš, 2005, s. 95, tab. 49, 79–82; 56, 41–44; 57; 58; 59, 60–63]. Найближчу аналогію до браслету з Угнева виявлено в одному зі скарбів на території Західної України в Неділиськах, що датується пізньобронзовим часом та складається з речей, які належать до металургійного осередку культури Гава [Gedl, 2001, s. 62–63, taf. 79C, 38].

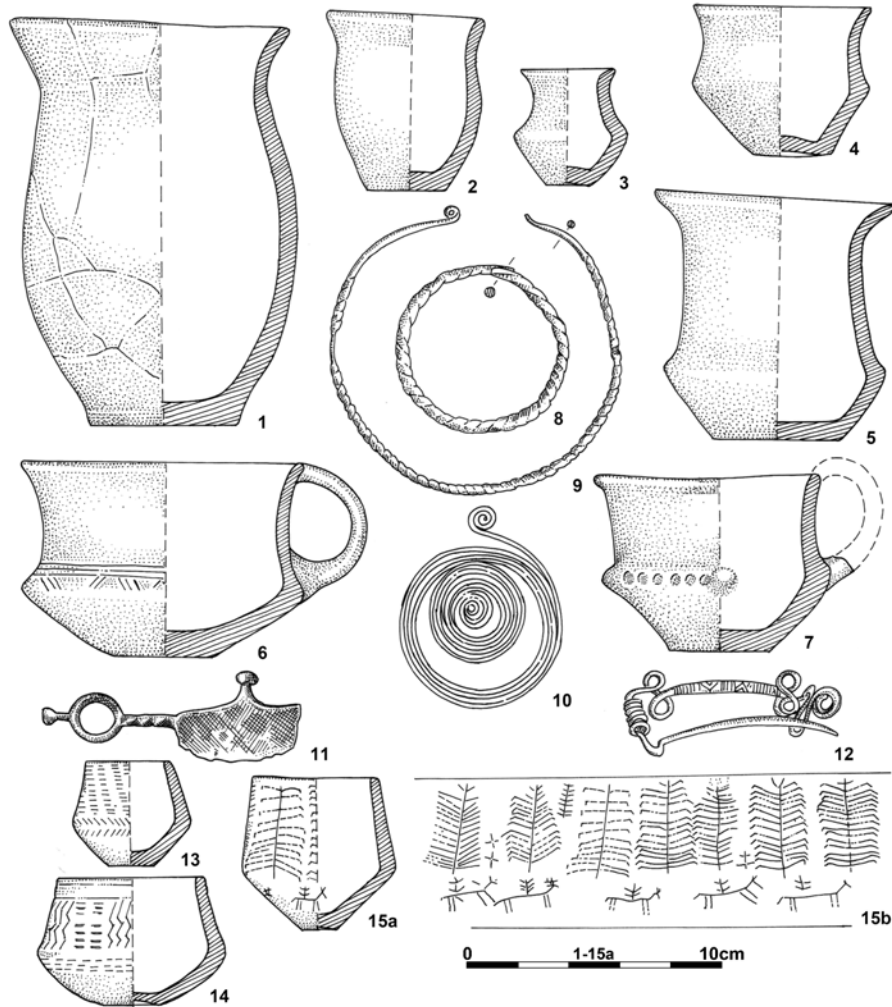

Рис. 3. Матеріали висоцької культури з околиць Буська та Золочева: 1–12 – могильник у Гончарівці, кераміка (1–7), металеві вироби (8–12); 13–15 – поселення в Ріпневі, кераміка. За Л. Крушельницькою (1985) та неопублікованими рисунками Я. Домбровського; перемалювала Т. Демідзюк.

Fig. 3. Materials of Vysotska culture from environs of Bus'k and Zolochiv: 1–12 – necropolis near village Honcharivka: pottery (1–7), metallic artifacts (8–12); 13–15 – settlement near village Rypnev, pottery. By L. Krushelnytska (1985) and by unpublished drawings of J. Dąbrowski; redrawn by T. Demidziuk.

На мою думку, знахідки речей зі скарбу в Угневі є предметами, призначеними винятково для обміну. Вони могли належати купцю/реміснику та бути захованими з якихось економічних причин. Напевне, їхнє накопичення відбулось у середньобронзовий час (BrD–HaA1) і збіглось у часі з пізньою фазою розвитку тшинецької культури та формуванням лужицької.

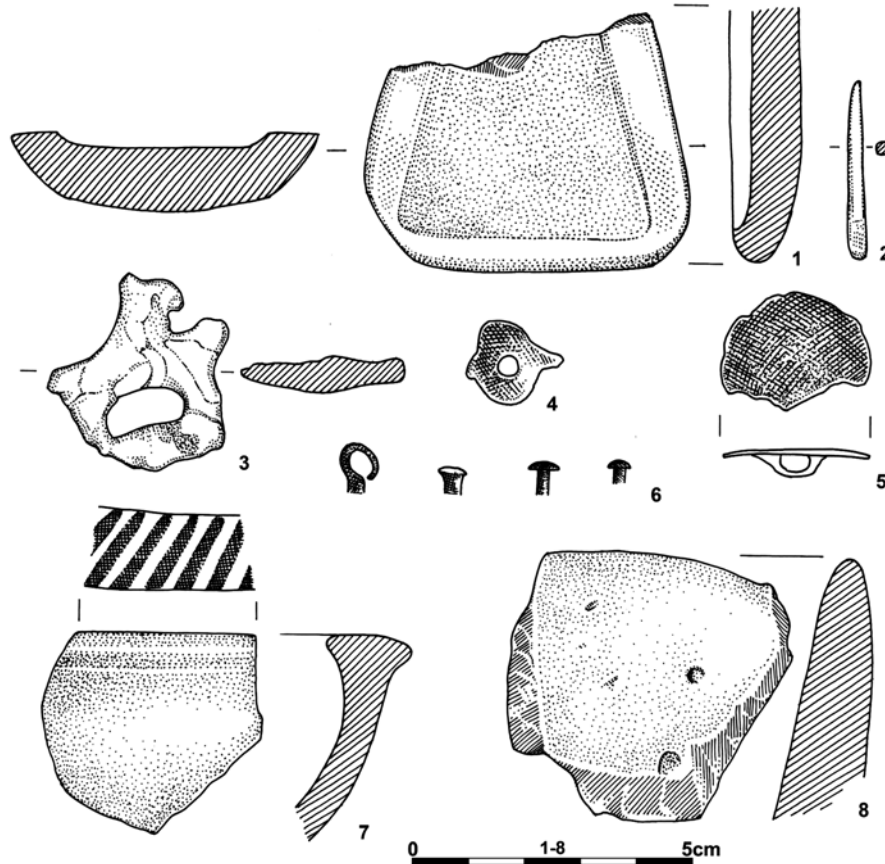

Рис. 4. Почапу, знахідки з металургійної майстерні висоцької культури: 1 – фрагмент кам'яної форми для лиття (тигля); 2 – бронзове долотце; 3 – шматок шлаку; 4 – шматок бронзової сировини; 5 – бронзовий гудзик; 6 – головки бронзових шпильок; 7, 8 – фрагменти кераміки. За неопублікованими рисунками Я. Домбровського; перемалювала Т. Демідзюк.

Fig. 4. Pochapy, items from metal workshop of Vysotska culture: 1 – fragment of stone form for casting (crucible); 2 – bronze chisel; 3 – piece of slag; 4 – piece of raw bronze; bronze button; 6 – bronze head pins; 7, 8 – fragments of pottery. By unpublished drawings of J. Dąbrowski; redrawn by T. Demidziuk.

Серед спектакулярних бронзових виробів з Верхнього Побужжя треба відзначити дещо пізніші поодинокі знахідки, такі як бритва з Гончарівки (рис. 3, 11) та фібула із Золочева (рис. 3, 12). Безсумнівно, вони є імпортованими з центральноєвропейських теренів. Бритва належить до так званого типу Oblekovice [Jockenhövel, 1971, s. 205–207] і датується фазою HaB1, фібула – до так званого типу Velem, датованого у Словаччині фазами HaA1–HaA2 [Novotná, 2001, s. 29–31, taf. 4, 37] або до так званого типу Vădeni, що є характерним для

16 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
теренів Трансільванії й окреслений рубезем пізньої та фінальної епохи бронзи
[Bader, 1983, s. 21–22, taf. 2, 8; 62].

Представлений вище огляд найважливіших знахідок бронзових виробів, виявлених у верхів'ях Західного Бугу, виразно вказує на кількісну перевагу речей східнокарпатського походження. У середній та пізній періоди епохи бронзи особливою активністю відзначався металургійний осередок культури Гава. На територію Верхнього Побужжя готові вироби могли потрапляти через карпатські перевали або з гавсько-голіградського середовища Середнього Подністер'я та прилеглої частини Прикарпаття. У цьому контексті постає питання, чи на згаданій території існували місцеві осередки металургійного виробництва, оперті на закарпатські зразки. Підтвердженням цього, на мою думку, є наявність різних форм сировини (мініатюрні сокирки, браслети, бронзовий брухт з Угнева), а також інструментів, які могли використовуватись для металургійного виробництва (долота та молоток зі скарбу з Крехова). Також потрібно додати, що в Старому Махнові (неподалік польсько-українського кордону), приблизно за 6 км від Угнева, виявлено шматки бронзи, брухт та вироби (сокира), що відносяться до середньої епохи бронзи і походять з Карпатської улоговини [Kłosińska, 2010, s. 244–245, рис. 2, 1, 3; 4, 2].

З місцевості Почапи походять ливарні форми для щиткоподібних прикрас висоцької культури [Sulimirski, 1931, s. 139, tab. XXIV, 4; Крушельницька, 1976, рис. 22, 32]. Напевне тут була ювелірна майстерня цієї культури. Звідти відомі й інші знахідки, пов'язані з металургією бронзи. Їх зібрав д-р О. Загурний, а його колекція як дар у формі таблиці потрапила до Львівського історичного музею (у 1967 р. рисунки цих матеріалів зробив Я. Домбровський). Склад колекції: фрагмент сильно перепаленої ливарної форми – інв. № 28408 (рис. 4, 1); бронзове патиноване долото із розширеним сплюснутим закінченням – інв. № 28739 (рис. 4, 2); фрагмент бронзового шлаку із зеленою патиною – інв. № 28742 (рис. 4, 3); шматок сировини (рис. 4, 4); знищений бронзовий гудз із зеленою патиною – інв. № 25163 (рис. 4, 5); фрагменти численних бронзових шпильок з різнотипними головками (рис. 4, 6); два фрагменти карбованих заглибленим орнаментом бронзових прикрас; фрагмент бронзового браслета, шириною 7 мм, у перетині плосковипуклої форми; фрагменти дрібних бронзових прикрас; фрагменти чотирьох прутів бронзової сировини; кілька сильно знищених залізних ножів; фрагмент великої миски, вінце якої прикрашене карбованим орнаментом, із заглаженою поверхнею чорного і брунатного кольорів (рис. 4, 7) та фрагмент глиняного диска подібного кольору (рис. 4, 8). Важко однозначно стверджувати, чи згадані предмети становили єдиний комплекс. Колекція, безсумнівно, містить різноманітні за призначенням речі – сировину, брухт бронзових прикрас, відходи від лиття та знаряддя металурга. Особливу увагу привертає сильно спрацьована ливарна форма, яка, на мою думку, могла слугувати для виготовлення сокир з простим лезом або чеканів.

На прикладі кераміки східнокарпатські стилістичні впливи в матеріалах Верхнього Побужжя простежуються досить слабо. На моє переконання, вплив культури Гава добре помітний на згаданій місці з карбованим вінцем з Почапів (рис. 4, 7). Натомість, більше проявів різних елементів культури Гава виявлено на матеріалах у польській частині Верхнього Побужжя, як, наприклад, урна з могильника в Городищі під Варяжем (тепер – Городище, гміна Долгобичув) або деякі урни з лужицького некрополя в Городку біля Грубешова [Kozłowski, 1939, s. 117, tab. XII, 1; Kłosińska, 2007b, s. 275, fig. 1, 20, 21].

Ще одним важливим питанням є заселення цієї території населенням лужицької культури. Однак ця тема є занадто масштабною, щоб детально її розглянути в межах цієї статті, тому я сконцентрую свою увагу на питаннях термінології. Дослідникам, які займаються лужицькою культурою, добре відомі різноманітні концепції стосовно території її поширення, а також виділення та найменування окремих культурних груп у її складі. Ці концепції, з огляду на поповнення джерелознавчої бази за останні роки, стали вже застарілими, тому також їх не розглядатиму. Варто проте зосередитися на понятті “ульвовецька/ульвівецька культура/група”, що вживається вже кілька десятків років від моменту, коли на території Верхнього та Середнього Побужжя виявлено пам’ятки лужицької культури. Цей комплекс постав під час експансії центральнопольської групи в середовище населення висоцької культури та був виділений на підставі тільки двох ознак: біритуалізму поховального обряду та одного типу посудин [Sulimirski, 1931, s. 161, 163]. Термін “ульвовецька/ульвівецька культура/група” пізніше віднесено і до пам’яток на теренах Люблінщини та прилеглих територіях Західної України на основі виявлення там інгумаційних поховань та оригінальних келихів на високій ніжці, що належать до так званого ульвівецького типу [див.: Bukowski, 1969, s. 424, 425; Gedl, 1989, s. 645]. Дотепер тривають дискусії щодо належності населення цієї групи до властивої лужицької культури [див.: Sulimirski, 1931, s. 161; Jażdżewski, 1948, s. 40; Kostrzewski, 1949, s. 107; Gardawski, 1954, s. 393; Nosek, 1957, s. 100; Głosik, 1956, s. 413, прим. 1; 1958, s. 203, прим. 24; Dąbrowski, 1961, s. 38–43 і т. д.], та щодо ареалу її поширення [див.: Bukowski, 1969, s. 425–426]. Припускали також, що ця група займала тільки територію басейнів верхнього Вепра, Гучви та Західного Бугу в пізньобронзовий час, тому її не аналізували в опрацюваннях, присвячених ранньозалізному часу [див.: Bukowski, 1969, s. 426–427; Gedl, 1962, s. 336; 1975, s. 150; 1989, s. 645, map 33, 34], хоча також допускалася можливість її існування в період HaC [Dąbrowski, Gardawski, 1979, s. 113, гус. 55]. Згідно з іншими уявленнями, ульвівецька група займала територію на захід до Вісли, а на півдні навіть до басейну Сяну [Dąbrowski, 1972, s. 127]. Ці концепції, які в окремих авторів відрізнялися тільки в деталях, зазнавали лише незначних змін, пов’язаних з появою нових джерел. З огляду на висловлені раніше думки Я. Домбровського про результати довготривалого сусідства культур [Dąbrowski, 1972, s. 211, 212], останнім часом як пропозицію

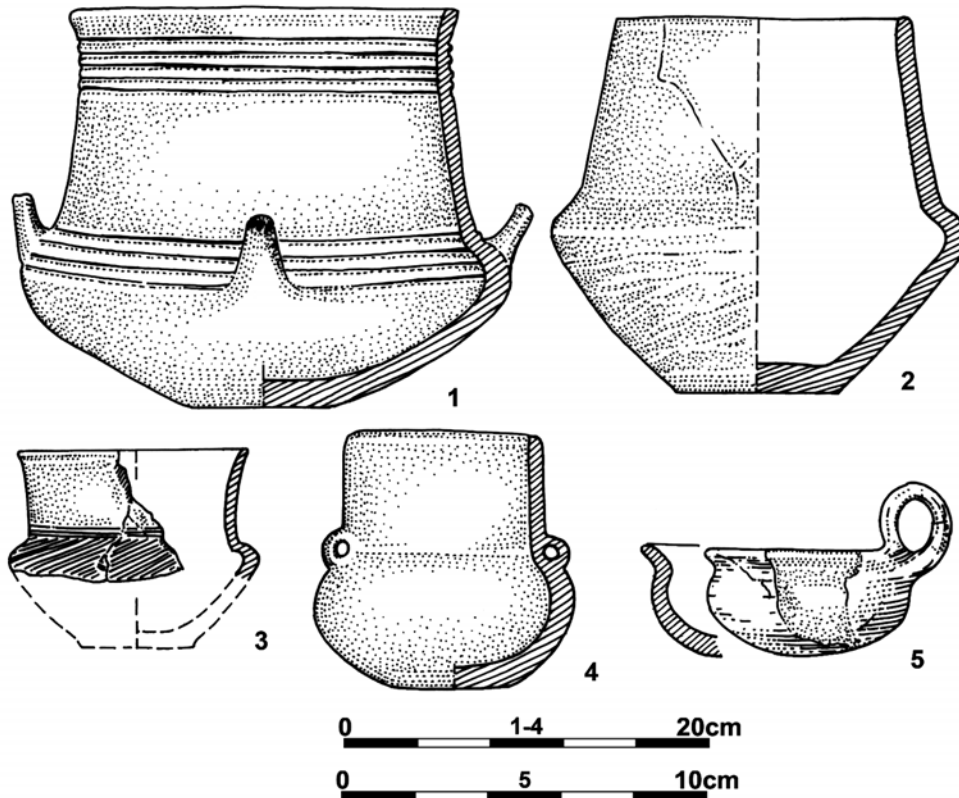

Рис. 5. Зразки керамічного посуду з Верхнього Побужжя: 1 – невідома місцевість (Млиниська?); 2 – Зимне; 3 – невідома місцевість (Верхнє Побужжя); 4 – Львів (околиця); 5 – Черняків. За Т. Węgrzynowicz (2001) та неопублікованими рисунками Я. Домбровського і Е. Клосіньської; перемалювала Т. Демідзюк.

Fig. 5. Samples of pottery from Upper Buh area: 1 – unknown locality (Mlynyska?); 2 – Zymne; 3 – unknown locality (Upper Buh area); 4 – Lviv (environs); 5 – Cherniakiv. By T. Węgrzynowicz (2001) and by unpublished drawings of J. Dąbrowski, E. Kłosińska; redrawn by T. Demidziuk.

до дискусії я запропонувала тезу про смугу взаємодії лужицької і висоцької культур, що простягнулася у Верхньому і Середньому Побужжі [Клосіньска, 2004, s. 188, 189; 2005, s. 177n]. Наведені вище зауваги змушують констатувати, що тривала історія досліджень не відображається на якості вивчення та інтерпретації місцевого матеріалу. Концепції про походження, періодизацію і загалом особливості лужицької культури на цих теренах склалися чимало років тому на досить вузькій джерельній основі і вже тривалий час повторюються або злегка коригуються, опираючись на ті самі або незначні нові матеріали. Очевидно, звідти ця безпорадність дослідників щодо окреслення території розселення цієї формації та переконаність про її ізоляцію і, головне, про її

відсталість відносно інших груп лужицької культури. Досі, вже близько 80 років, для матеріалів цієї території безкритично вживають визначення “ульвовецька/ульвівецька культура/група”, яка, варто ще раз нагадати, була виділена на підставі знахідок, виявлених на могильнику в Ульвівку, який *de facto* є об’єктом висоцької культури. Згідно з описами Б. Януша [Janusz, 1924, s. 351, 352; 1929, s. 259, 260] і Т. Сулімірського [Sulimirski, 1931, s. 109–112] на цьому могильнику було зафіксовано майже винятково інгумаційні поховання, де поховальний інвентар та розташування тіл померлих були аналогічними до інших некрополів висоцької культури.

Безсумнівно, племенами висоцької культури найбільше були заселені території у верхів’ях Західного Бугу, біля його витоків, де, насамперед, потрібно згадати пам’ятки з цікавими матеріалами: могильник у Гончарівці (рис. 3, 1–12) та поселення в Ріпневі (див. рис. 3, 13–15). На мою думку, населення висоцької культури просувалося вздовж Західного Бугу аж до околиць Ульвівка та басейну нижньої Гучви. Найімовірніше, тут ці дві формації – висоцька та лужицька – співіснували поряд. На це вказують не тільки наявність інгумаційних поховань чи висоцьких прикрас на території південно-західної Люблінщини [Kłosińska, 2005, s. 171–178, рис. 7, с], але й керамічні комплекси з характерними ознаками висоцької культури в околицях Володимира-Волинського (рис. 5, б). Подібна ситуація співіснування лужицького та висоцького населення могла скластися і над Синьохою, а типовим прикладом цього є могильник у Тяглові та поховальний (?) об’єкт у Щеп’ятині [Kłosińska, 2007в, s. 282–283].

На завершення хотіла б ще згадати про маловідомі матеріали, які стилістично відносять до лужицької культури та які походять із Зимного (рис. 5, 2)¹, невідомої місцевості у Верхньому Побужжі (рис. 5, 3) [Węgrzynowicz, 2001, s. 59–60], а також з околиць Львова (рис. 5, 4)². На увагу заслуговує ваза з рогоподібними наліпами-гудзами та двома смугами глибоких рифлених жолобків (рис. 5, 1), яка походить з невідомої місцевості (можливо, з могильника в Млиниськах?)³. Ця посудина має стилістичні ознаки кераміки, яка відома як східногальштатська. Останнім часом на такі вироби звернув увагу С. Чопек, посилаючись на знахідки подібних посудин з одного могильника тарнобжеської групи [Czorek, 2008, s. 161, рис. 2, a, b, d]. Східногальштатські впливи в ранній період ранньозалізного часу на теренах центрально-південно-східної Польщі та Західної України, є новим питанням, яке потребує додаткових

¹ Знахідка зберігається в збірках Інституту українознавства імені І. Крип’якевича НАН України у Львові та походить, найімовірніше, з могильника лужицької культури. Дослідження М. Пелещишина.

² Посудину рудо-брунатного кольору виставив на продаж громадянин України на антикварному ринку в Любліні. Походить, найправдоподібніше, з невідомого могильника лужицької культури.

³ Посудина є в експозиції Археологічного музею Львівського університету.

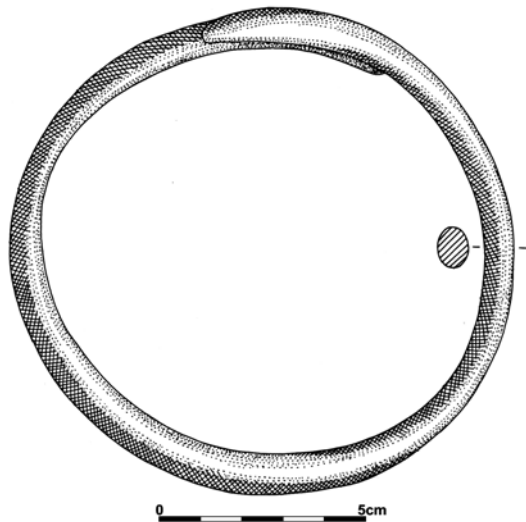

Рис. 6. Сокаль (околиця) – бронзовий ножний браслет сондецького типу. За неопублікованими рисунками Я. Домбровського; перемалювала Т. Демідзюк.

Fig. 6. Sokal (environs) – bronze anklet. By unpublished drawings of J. Dąbrowski, E. Kłosińska; redrawn by T. Demidziuk.

досліджень та ліпшого вивчення джерел. Ідеться не лише про керамічні комплекси, але й про металеві вироби, які безсумнівно були імпортом з тих теренів (маю на увазі човникоподібні застібки, які, щоправда, походять не з території Побужжя). Ще однією цікавою проблемою досліджень є вивчення впливів лужицьких металургійних центрів у період HaD. На досліджуваній території виявом цього явища є знахідка ножного браслета сондецького типу в околицях Сокаля (рис. 6), а дивлячись ширше – наявність виробів куявського металургійного центру на теренах України (Кольчево, Великий Глибочок)⁴.

КАТАЛОГ ПАМ'ЯТОК

(з літератури та неопублікованих матеріалів)

1. **Борщовичі**, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – бронзовий ніж [Żurowski, 1949].
2. **Бендюга (Поториця)**, Сокальський р-н, Львівська обл. – бронзова сокира [Żurowski, 1949].
3. **Белз**, Сокальський р-н, Львівська обл. – поселення ранньої фази висоцької культури [Бандрівський, 2006, с. 73].
4. **Белзець** (тепер – **Гончарівка**), Золочівський р-н, Львівська обл. – могильник висоцької культури [Janusz, 1929, s. 260; Sulimirski, 1931, s. 95–97].
5. **р. Західний Буг** (у районі Ульвівка), Сокальський р-н, Львівська обл. – бронзова сокира-кельт та наконечник (знайдені в річці) [Janusz, 1924, s. 353].
6. **Буськ**, Львівська обл. – згадка про дослідження [Крушельницька, 1976].

⁴ В експозиції Львівського історичного музею (пл. Ринок, 6) виставлено два ножні браслети станомінського типу, що походять з Кольчево (Львівська обл.). До виробів куявського металургійного осередку, який функціонував у період HaD, безсумнівно належать деякі прикраси з інгумаційного поховання у Великому Глибочку, поблизу Тернополя [Sulimirski, 1931, s. 100, tabl. XXVII, 1, 7].

7. **Бужок**, Золочівський р-н, Львівська обл. – поселення висоцької культури [Крушельницька, 1976, с. 46; Węgrzynowicz, 2001, s. 11].
8. **Бишів**, Радеківський р-н, Львівська обл. – інгумаційне поховання висоцької культури [Antoniewicz, 1928, tabl. XXVIII, 18; Sulimirski, 1931, s. 99];
9. **Великі Грибовичі**, Жовківський р-н, Львівська обл. – сокира-кельт [Żurowski, 1949];
10. **Великосілки**, Кам'яно-Буський р-н, Львівська обл. – могильник пізньої фази висоцької культури [Крушельницька, 1985, с. 87];
11. **Винники**, Львівська обл. – поселення ранньозалізного часу [Бандрівський, 2003];
12. **Володимир-Волинський**, Волинська обл. – поселення лежницької групи (ливарні форми) [Крушельницька, 1985, с. 87, рис. 27, 9–17];
13. **Волсвин**, Сокальський р-н, Львівська обл. – поселення лежницької групи [Врук, 1924, s. 55; Крушельницька, 1976, с. 60, 61];
14. **Гончарівка–Бужок**, Золочівський р-н, Львівська обл. – могильник і поселення висоцької культури [Крушельницька, 1976, с. 46, 47, 58, 59; 1985];
15. **Гончарівка**, Золочівський р-н, Львівська обл. – поселення висоцької культури [Бандрівський, 2002 с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
16. **Деревляни**, Кам'яно-Буський р-н, Львівська обл. – могильник висоцької культури, сокира [Пелещин, Чайка, 1995];
17. **Дідилів**, Кам'яно-Буський р-н, Львівська обл. – бронзова сокирка [Żurowski, 1949];
18. **Єлиховичі**, Золочівський р-н, Львівська обл. – поселення висоцької культури та черепино-лагодівської групи [Węgrzynowicz, 2001, s. 23];
19. **Жовква** (околиця), Львівська обл. – сокира [Żurowski, 1949];
20. **Жуличі**, Золочівський р-н, Львівська обл. – могильник висоцької культури [Крушельницька, 1976, с. 46–48];
21. **Заставне**, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. – поселення лежницької групи [Крушельницька, 1976, с. 60, 61];
22. **Звенигород**, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – поселення висоцької культури та черепино-лагодівської групи [Крушельницька, 1971; 1976, с. 46, 60, 61, 71; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
23. **Звенигород**, Пустомитівський р-н., Львівська обл. – поселення ранньої фази висоцької культури [Бандрівський, 2006, с. 73];
24. **Зимне**, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. – поселення лужицької культури та лежницької групи [Крушельницька, 1971; 1976, с. 46, 60–62];
25. **Зимне**, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. – поселення ранньої фази висоцької культури [Бандрівський, 2006, с. 73];
26. **Золочів**, Львівська обл. – могильник висоцької культури (94 поховання) [Крушельницька, 1965; 1976, с. 46, 48, 58; Бандрівський, 2002, с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
27. **Золочів** (околиця), Львівська обл. – сокира [Żurowski, 1949];
28. **Кам'янка-Бузька**, Львівська обл. – поселення ранньої фази висоцької культури [Бандрівський, 2006, с. 73];
29. **Карів**, Сокальський р-н, Львівська обл. – бронзовий меч [Żurowski, 1949];

- 22 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
30. **Княже**, Золочівський р-н, Львівська обл. – поселення черепино-лагодівської групи [Крушельницька, 1976, с. 60, 61];
31. **Красне**, Буський р-н, Львівська обл. – могильник (курган) висоцької культури (9 поховань) [Врук, 1934, с. 89–96; Sulimirski, 1931, s. 98; Крушельницька, 1976, с. 46, 47; Бандрівський, 2002, с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
32. **Крехів**, Жовківський р-н, Львівська обл. – скарб бронзових речей [Żurowski, 1949];
33. **Кречів**, Іваничівський р-н, Волинська обл. – поселення лужицької культури та лежницької групи [Węgrzynowicz, 2001, s. 27, 28];
34. **Лежниця**, Іваничівський р-н, Волинська обл. – пам'ятка лужицької культури, поселення лежницької групи [Крушельницька, 1971; 1976, с. 60, 61; 1985; Węgrzynowicz, 2001, s. 32];
35. **Львів** – поселення висоцької культури і черепино-лагодівської групи [Крушельницька, 1976, с. 60, 61; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
36. **Львів** (околиці) – могильник лужицької культури;
37. **Млинище (Млиниська)**, Іваничівський р-н, Волинська обл. – могильник лужицької культури (близько 30–46 поховань), пам'ятка лежницької групи [Захарук, 1956, с. 21, 22; Węgrzynowicz, 1963; 2001, s. 36, 37; Домбровский, 1970; Dąbrowski, 1972; Крушельницька, 1976, с. 46];
38. **Мовники**, Іваничівський р-н, Волинська обл. – пам'ятка лежницької групи [Węgrzynowicz, 2001, s. 37 – як “Molników”, “Molnikiv”];
39. **Неслухів**, Кам'яно-Буський р-н, Львівська обл. – пам'ятка висоцької культури [Бандрівський, 2002, с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
40. **Павлів**, Радеківський р-н, Львівська обл. – пам'ятка лужицької культури (поховання) та лежницької групи [Врук, 1924, s. 54; Крушельницька, 1971; 1976, с. 60, 61];
41. **Підберізіці**, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка черепино-лагодівської групи [Крушельницька, 1976, с. 60, 61];
42. **Побужани**, Буський р-н, Львівська обл. – сокирка-кельт;
43. **Почапи**, Золочівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка висоцької культури, лежницької та черепино-лагодівської груп [Sulimirski, 1931, s. 97, 98; Крушельницька, 1971; 1976, с. 46, 47; Węgrzynowicz, 2001, s. 42, 43; Бандрівський, 2002, с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
44. **Почапи**, Золочівський р-н, Львівська обл. – металургійна майстерня висоцької культури;
45. **П'ятидні**, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. – пам'ятка лужицької культури та лежницької групи [Крушельницька 1971; 1976, с. 60, 61];
46. **Ріпнів**, Буський р-н, Львівська обл. – поселення та два могильники висоцької культури [Крушельницька, 1971; 1976, с. 46; Бандрівський, 2002, с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
47. **Ромош**, Сокальський р-н, Львівська обл. – поселення та могильник лежницької групи [Крушельницька, 1976, с. 60, 61; 1985];
48. **Свитязів**, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. – пам'ятка лужицької групи, поселення лежницької групи [Крушельницька, 1971; 1976, с. 46, 47, 49, 60, 61; 1985];

49. **Сілець**, Сокальський р-н, Львівська обл. – сокира-кельт [Żurowski, 1949];
50. **Скварява**, Золочівський р-н, Львівська обл. – могильник лужицької культури [Antoniewicz, 1928, s. 121, 288, 316, tabl. XXVIII, 11, 12; Durczewski, 1948, s. 213, tabl. XLVII, 10; LV, 39; LVII, 21; Крушельницька, 1971; 1976, с. 46];
51. **Сокаль**, Львівська обл. – бронзовий наконечник списа, пам'ятка лежницької групи [Крушельницька, 1976, с. 60, 61; Węgrzynowicz, 2001, s. 48, гус. 41, b];
52. **Сокаль** (околиці), Львівська обл. – ножний браслет сондецького типу;
53. **Станин**, Радохівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка висоцької культури [Sulimirski, 1931, s. 99];
54. **Тяглів**, Сокальський р-н, Львівська обл. – лужицько-висоцький могильник [Павлів 1993а; 1993б];
55. **Угнів** (околиця), Сокальський р-н, Львівська обл. – бронзовий скарб у місці (два серпи, браслет, розплавлений браслет);
56. **Ульвівок**, Сокальський р-н, Львівська обл. – могильник висоцької культури, могильник лужицької культури [Janusz, 1924, s. 349–352; 1929, s. 259, 260; Sulimirski, 1931, s. 109–112; Крушельницька, 1971; 1976, с. 46, 60, 61; Węgrzynowicz, 2001, s. 51, гус. 43, e, f];
57. **Ульвівок**, Сокальський р-н, Львівська обл. – поселення кінця епохи бронзи – початку епохи заліза [Павлів, 2006];
58. **Ульвівок**, Сокальський р-н, Львівська обл. – пам'ятка ранньої фази висоцької культури [Бандрівський, 2006, с. 73].
59. **Хильчиці**, Золочівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка висоцької культури та лежницької групи [Вгук, 1924, s. 51, 52; Sulimirski, 1931, s. 97; Бандрівський, 2002, с. 8; Бандрівський, Крушельницька, 1998, с. 195];
60. **Хильчиці-Почапи**, Золочівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка висоцької культури [Węgrzynowicz, 2001, s. 11, 12];
61. **Хильчиці-Почапи**, Золочівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка ранньої фази висоцької культури [Бандрівський, 2006, с. 73];
62. **Хильчиці (Хілевичі)**, Золочівський р-н, Львівська обл. – пам'ятка висоцької культури [Węgrzynowicz, 2001, s. 17, 18];
63. **Червоноград**, Львівська обл. – пам'ятка лужицької культури [Крушельницька, 1976, с. 46];
64. **Черняків**, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. – пам'ятка лежницької групи [Węgrzynowicz, 2001, s. 14, гус. 6, l];
65. **Невідома місцевість** (верхів'я Західного Бугу) – пам'ятка лужицької культури та лежницької групи [Węgrzynowicz, 2001, s. 51, 59–60].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бандрівський М.* Могильник в Петрикові біля Тернополя в контексті поховального обряду висоцької культури. – Львів, 2002.

- 24 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
2. Бандрівський М. Поселення ранньозалізного віку у Винниках та проблема завершального етапу існування висоцької культури // АДЛУ. – 2003. – Вип. 6. – С. 204–219.
 3. Бандрівський М. Проблеми етнокультурної атрибуції пам'яток на Північно-Західному Поділлі, Волинській Височині і прилеглому Поліссі наприкінці середнього і пізньому періодах епохи бронзи // МДАПВ. – 2006. – Вип. 10. – С. 72–91.
 4. Бандрівський М., Крушельницька Л. Основні періоди розвитку висоцької культури (за матеріалами поховальних пам'яток) // ЗНТШ. – 1998. – Т. 235. Праці Археологічної комісії. – С. 193–247.
 5. Домбровский Я. Проблемы восточных связей лужицкой культуры // СА. – 1970. – С. 76–89.
 6. Захарук Ю. М. Дослідження пам'яток доби бронзи та раннього заліза на Волині в 1950 р. // АП УРСР. – 1956. – Т. VI. – С. 21–23.
 7. Крушельницька Л. І. Могильник висоцької культури у м. Золочеві // Археологія. – 1965. – Т. 19. – С. 122–135.
 8. Крушельницька Л. І. Памятники раннежелезного времени в верховьях Западного Буга // СА. – 1971. – № 3. – С. 58–66.
 9. Крушельницька Л. І. Про зв'язки лужицької та висоцької культур // Археологія. – 1972. – Вип. 6. – С. 30–41.
 10. Крушельницька Л. І. Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза. – К., 1976.
 11. Крушельницька Л. І. Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи (рубіж епох бронзи і заліза). – К., 1985.
 12. Крушельницька Л., Філіпчук М. Нові скарби із Снятинщини Івано-Франківської обл. // Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті / ред. Л. Крушельницька. – К., 1993. – С. 129–134.
 13. Павлів Д. Про один тип браслетів ранньогальштатського часу з України // Studia Archaeologica. – 1993a. – Вип. 1. – С. 32–34.
 14. Павлів Д. Тяглівський могильник // Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті / ред. Л. Крушельницька. – К., 1993b. – С. 35–56.
 15. Павлів Д. Пам'ятки кінця доби бронзи–початку ранньозалісної доби із с. Ульвівок на Сокальщині // МДАПВ. – 2006. – Вип. 10. – С. 154–165.
 16. Пелецишин М. А., Чайка Р. М. Могильник висоцької культури поблизу с. Деревляни на Західному Бугу // МДАПВ. – 1995. – Вип. 6. – С. 117–121.
 17. Aner E., Kersten K., Willroth K.-H. Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen. – Band XI: Thisted Amt, Red. K. Kersten, E. Koch, K.-H. Willroth. – Neumünster, 2001.
 18. Antoniewicz W. Archeologia Polski. – Warszawa, 1928.
 19. Bader T. Die Fibeln in Rumänien // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1983. – Abteilung XIV. – Band 6.

20. *Banasiewicz E.* Miecz brązowy z Dorohuska nad Bugiem // Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1990 roku. – Zamość, 1990. – S. 34–35.
21. *Beck A., Biel J.* Untersuchungen in einer Grabhügelgruppe bei Wilsingen, Kreis Münsingen // Fundberichte aus Baden-Württemberg 1. – Stuttgart, 1974. – S. 180–204.
22. *Blajer W.* Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich // Prace Komisji Archeologicznej. – Kraków, 1999. – Nr. 30.
23. *Blajer W.* Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich. – Kraków, 2001.
24. *Bryk J.* Osady epoki kamiennej na wydmach nadbużańskich // WA. – 1924. – N 9. – S. 50–67.
25. *Bryk J.* Kurhany w Rusiłowie i Krasnem // Materiały Prehistoryczne. – 1934. – I. – S. 85–103.
26. *Bukowski Z.* Studia nad południowym i południowo-wschodnim pograniczem kultury łużyckiej. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969.
27. *Bukowski Z.* Pomorze w epoce brązu w świetle dalekosiężnych kontaktów wymiennych. – Gdańsk, 1998.
28. *Ciugudean H., Luca S. A., Georgescu A.* Depozitul de bronzuri de la Dipşa. – Sibiu, 2006.
29. *Czopek S.* Uwagi o sytuacji kulturowej we wczesnej epoce żelaza na terenie południowo-wschodniej Polski // Opera ex aere. Studia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza dedykowane profesorowi Janowi Dąbrowskiemu przez przyjaciół, uczniów i kolegów z okazji siedemdziesięciolecia urodzin / red. M. Mogielnicka-Urban. – Warszawa, 2008. – S. 159–167.
30. *Dąbrowski J.* Materiały kultury łużyckiej z Podlasia // Materiały Starożytne. – Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1961. – N 7. – S. 23–45.
31. *Dąbrowski J.* Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1972.
32. *Dąbrowski J., Gardawski A.* Wschodnia grupa terytorialna kultury łużyckiej // Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego / red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski // Prahistoria Ziem Polskich, IV. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – S. 94–116.
33. *Durczewski Z.* Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce. – Kraków, 1948.
34. *Fogel J.* Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. – Poznań, 1979.
35. *Gardawski A.* Wyniki prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1952 roku w miejscowości Trzciniac pow. Puławy // WA. – 1954. – N 20. – S. 369–394.
36. *Gedl M.* Uwagi o kulturze łużyckiej w dorzeczu Sanu, Wieprza i Górnego Bugu // Spr. A. – 1962. – N 14. – S. 333–339.
37. *Gedl M.* Kultura łużycka. – Kraków, 1975.
38. *Gedl M.* Die Messer in Polen // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1984. – Abt. VII, Band 4.

- 26 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
39. *Gedl M.* Grupa wschodnia // Pradzieje ziem polskich / red. J. Kmiecinski. T. I. Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego. Cz. 2. Epoka brązu i początki epoki żelaza. – Warszawa; Łódź, 1989. – S. 641–645.
 40. *Gedl M.* Die Sichel in Polen // Prähistorische Bronzefunde. – Stuttgart, 1995. – XVIII/4.
 41. *Gedl M.* Die Bronzegefäße in Polen // Prähistorische Bronzefunde. – Stuttgart, 2001. – II/15.
 42. *Gedl M.* Uwagi na temat sytuacji kulturowej w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza na wschód od Bramy Przemyskiej // Rocznik Przemyski. – 2004. – N 40/2. – S. 81–88.
 43. *Głosik J.* Uwagi na marginesie datowania cmentarzysk kultury łużyckiej z epoki brązu // Archeologické rozhledy. – 1956. – N 8. – S. 413–416.
 44. *Głosik J.* Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu w Topornicy, pow. Zamość // Materiały Starożytne. – 1958. – N 3. – S. 155–205.
 45. *Holste F.* Zur Chronologie der südosteuropaischen Depotfunde der Urnenfelderzeit. – Marburg, 1962.
 46. *Hrala J.* Otázka původu a rozšíření mečů liptovského typu a mečů s čířkovitou rukojetí // Archeologické rozhledy. – 1954. – N VI–2. – S. 215–226.
 47. *Janusz B.* Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu lwowskiego za rok 1923 // WA. – 1924. – N 9. – S. 344–353.
 48. *Janusz B.* Sprawozdanie z działalności państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu lwowskiego za 1924 r. // WA. – 1929. – N 10. – S. 255–269.
 49. *Jazdzewski K.* Atlas do pradziejów Słowian // Acta Praehistorica Universitatis Lodzensis. – Łódź, 1948. – Vol. 1.
 50. *Jockenhövel A.* Die Rasiermesser in Mitteleuropa (Süddeutschland, Tschechoslowakei, Österreich, Schweiz) // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1971. – Abteilung VIII. – Band 1.
 51. *Kemenczei T.* Die Spätbronzezeit Nordostungarns. – Budapest, 1984.
 52. *Kibbert K.* Die Äxte und Beile im mittleren Westdeutschland II // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1984. – IX/13.
 53. *Kłosińska E.* [Rec.:] Микола Бандрівський. Могильник в Петрикові біля Тернополя в контексті поховального обряду висоцької культури. Львів, 2000 // Prz. A. – 2004. – N 52. – S. 185–191.
 54. *Kłosińska E.* Na południowo-wschodnich rubieżach popielnicowego świata – sytuacja kulturowa i osadnicza w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza w dorzeczu Huczwy i górnego Bugu // Problemy kultury wysockiej / red. S. Czopek. – Rzeszów, 2005. – S. 161–192.
 55. *Kłosińska E.* Lubelszczyzna i Ukraina w młodszych odcinkach epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza – pytania o losy wspólne i niewspólne // Wspólnota dziedzictwa archeologicznego ziem Ukrainy i Polski. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego. Łańcut (26–28 X 2005 r.). – Warszawa, 2007a. – S. 226–249.

56. *Kłosińska E.* Issues of the East- and Central-European contacts of the Lublin Region in the younger Bronze Age and the early Iron Age in the light of existing research and sources // Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age / red. J. Baron, I. Lasak (Studia Archeologiczne, vol. 40.) – Wrocław, 2007б. – S. 269–290.
57. *Kłosińska E.* Nieznane stanowisko ludności kultury łużyckiej ze Szczepiatyna, pow. Tomaszów Lubelski // APŚ. – 2007в. – N 9. – S. 279–284.
58. *Kłosińska E.* Nowe znaleziska brązowe ze Starego Machnowa, pow. Tomaszów Lubelski // APŚ. – 2010. – N 10. – S. 237–248.
59. *Kobał J. V.* Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine) // Prähistorische Bronzefunde. – Stuttgart, 2000. – XX/4.
60. *Kostrzewski J.* Pradzieje Polski. – Poznań, 1949.
61. *Kozłowski L.* Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej // Polska Południowo-Wschodnia. T. I: Geografia. Prehistoria. Antropologia. Etnologia / red. Z. Czerny. – Lwów, 1939. – S. 102–164.
62. *Kuśnierz J.* Die Beile in Polen III // Prähistorische Bronzefunde. – Stuttgart, 1998. – IX/21.
63. *Mozsolics A.* Der Bronzefunde von Ópályi // Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. – 1963. – N 15. – S. 65–84.
64. *Mozsolics A.* Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens // Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi. – Budapest, 1973.
65. *Mozsolics A.* Bronzefunde aus Ungarn // Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely. – Budapest, 1985.
66. *Müller-Karpe H.* Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Text. Taffeln. // Römisch-Germanische Forschungen, N 22. – Berlin, 1959.
67. *Müller-Karpe H.* Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern. – München, 1961.
68. *Nosek S.* Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu // Annales UMCS. – 1957. – T. 6.
69. *Novotná M.* Die Äxte und Beile in der Slowakei // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1970a. – IX/3.
70. *Novotná M.* Die Bronzehortfunde in der Slowakei // Spätbronzezeit. – Bratislava, 1970б.
71. *Novotná M.* Die Fibeln in der Slowakei // Prähistorische Bronzefunde. – Stuttgart, 2001. – XIV/11.
72. *Pászthory K.* Die bronzezeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1985. – X/3.
73. *Petrescu-Dîmbovița M.* Depozitele de bronzuri din România. – București, 1977.
74. *Petrescu-Dîmbovița M.* Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien // Prähistorische Bronzefunde. – Stuttgart, 1998. – X/4.
75. *Richter I.* Der Arm- und Beinschmuck der Bronze- und Urnenfelderzeit in Hessen und Rheinhessen // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1970. – X/1.
76. *Říhovský J.* Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet // Prähistorische Bronzefunde. – München, 1972. – VII/1.

- 28 _____ ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2012. Випуск 14–15
77. *Rusu M.* Depozitul de bronzuri de la Balșa // *Sargetia*. – 1966. – N 4. – S. 17–40.
78. *Salaš M.* Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I, II. – Brno, 2005.
79. *Sulimirski T.* Skarby bronzowe z Kamionki Wielkiej w pow. kołomyjskim i z Potoczysk w pow. Horodeńskim // *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dr. Włodzimierza Demetrykiewicza / Red. J. Kostrzewski*. – Poznań, 1930. – S. 177–187.
80. *Sulimirski T.* *Kultura wysocka*. – Kraków, 1931.
81. *Weiss R.-M.* *Drei Grabhügelnekropolen der Bronzezeit in der Oberpfalz*. Kallmünz Opf. 1995.
82. *Węgrzynowicz T.* Cmentarzysko kultury łużyckiej w Młyniskach dawniej pow. Włodzimierz Wołyński // *WA*. – 1963. – N 29/1. – S. 9–27.
83. *Węgrzynowicz T.* Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. – Warszawa, 2001.
84. *Żurowski K.* Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru // *Prz. A*. – 1949. – Vol. 8 (1948). – S. 155–247.

Стаття: надійшла до редакції 17.10.2011
прийнята до друку 20.11.2011

SOME PROBLEMS IN STUDIES OF LATE BRONZE AGE AND EARLY IRON AGE IN THE UPPER WESTERN BUH AREA

Elżbieta Małgorzata KŁOSIŃSKA

*Maria Curie-Skłodowska University of Lublin,
4a, M. Curie-Skłodowska square, Lublin, 20–031, Poland
e-mail: e-klosinska@o2.pl*

Materials were analyzed of Late Bronze Age and Early Iron Age from the basin of upper flowes of Western Buh. They were not published previously in most occasions and are not known to researchers. Some materials were discovered by J. Dombrowsky in 1967 at the time he worked in Lviv archaeological institutions. The rest of them had recently appeared on the Lublin antiquarian market. These materials together with previously published ones formed foundation for reconstructions of cultural contact ways and of subsequent problems of genesis and chronology in cultures of Upper Western Buh area. Archaeological sites were clearly distinguished by cultures. In Bronze Age population of Luzhytska culture occupied vicinities of Volodymyr-Volynsky, Sokal and Zhovkva whereas peoples of Vysotska culture were settled near Busk and Zolochiv. In early Iron Age that territory was occupied by population of Lezhnytsia and Cherepyn-Lagodiv groups.

Key words: Upper Buh area, Bronze Age, Early Iron Age, Vysotska culture, Luzhytska culture, Lezhnytsia group, Cherepyn-Lagodiv group, cultural contacts, settlement, necropolis.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ПОЗДНЕБРОНЗОВОГО И
РАННЕЖЕЛЕЗНОГО ПЕРИОДОВ ВЕРХНЕГО ПОБУЖЬЯ**

Эльжбета Малгожата КЛОСИНСКАЯ

Люблинский университет имени Марии Кюри-Склодовской,

пл. М. Кюри-Склодовской, 4а, Люблин, 20–031, Польша

e-mail: e-klosinska@o2.pl

Анализируются материалы позднебронзового и раннежелезного периодов из бассейна верхнего течения Западного Буга, которые преимущественно не опубликованы и не известны широкому кругу исследователей. Часть этих материалов были обнаружены Я. Домбровским в 1967 г., когда он работал в археологических учреждениях Львова, другая часть – это находки, которые появились в последнее время на антикварном рынке Люблина. На основании этих материалов, а также публикаций охарактеризованы культурные связи и связанные с ними проблемы генезиса и хронологии, происхождения археологических источников этих периодов на территории Верхнего Побужья. Четко прослеживается распределение памятников за культурной принадлежностью – в эпоху бронзы окрестности Владимира-Волынского, Сокаля и Жолквы занимало население лужицкой культуры, а окрестности Буска и Золочева – висоцкой. В раннежелезное время эта территория была занята населением лежницкой и черепино-лагодовской групп.

Ключевые слова: Верхнее Побужье, эпоха бронзы, раннежелезный век, висоцкая культура, лужицкая культура, лежницкая группа, черепино-лагодовская группа, культурные связи, поселения, могильники.